

Den röd-gröna debatten: En översikt

Daniel Ankarloo

Manus publicerat i *Socialistisk Debatt*, 02/2007 ss. 91-108

Den röd-gröna debatten: En översikt

Daniel Ankarloo

Inledning

Miljön är ett av de områden där arbetarrörelsen som social och politisk kraft, samt marxismen som dess teoretiska uttryck, under senare årtionden har utmanats, både socialt och teoretiskt. Det är vi förvisso inte ensamma om. ”Miljöhoten” mot mänskligheten har onekligen nått en allt mer alarmerande omfattning, vilket har fått såväl den etablerade forskningsvärlden som de borgerliga eliterna inom ekonomi och politik att bedyra sitt miljöengagemang – de senare åtminstone i teorin. Inget snack om det.

Men på vänsterkanten här i Sverige har kritiken mot den historiska socialistiska rörelsen, och framför allt marxismen, för sina brister i ekologiskt hänseende, knappast analyserats vidare, utan närmast tagits för given. Det har dels lett till en undergivenhet i frågan och ett närmast okritiskt accepterande av ”ekologismen” – även i dess mer småborgerliga och till och med ”grönbruna” former – men framför allt, som jag hoppas belysa nedan, har vänstern därmed berövat sig avgörande analytiska verktyg till en mer genomgående och grundläggande kritik av *kapitalismen* ur just *ekologiskt perspektiv*. Medan jag själv ansluter mig till de perspektiv som Paul Burkett och John Bellamy Foster står för, som vi i detta nummer av *Socialistisk debatt* presenterar i frågan, att den marxistiska kampen för socialism och den teoretiska och praktiska kritiken mot miljöförstörelsen bör gå hand, så har ekologismen i Sverige tenderat att bli ett eget ”ben” som har särskiljts från – och ofta till och med använts mot – marxismen och socialismen.

I det har ekologismen inte blivit något som ”berikat” den socialistiska kritiken av kapitalismen, utan något vänstern har börjat göra i stället. Kritiken har ofta inte ens riktats mot kapitalismen utan mot dess framträdelseformer: ”industrialismen”, ”konsumtionssamhället”, ”den ekonomiska tillväxten” och så vidare, och lösningarna i detta perspektiv har sällan presenterats som en progressiv frigörande socialism, där vi som människor förmår göra saker annorlunda och berika oss, utan i en närmast asketisk form för nostalgisk kapitalism, där vi gör samma saker, fast mindre av det och i begränsad omfattning. Naturen ses inte som socialismens grund och möjlighet, utan som dess yttersta gräns, nästintill omöjlighet.¹ De sociala och politiska konsekvenserna av detta talar, som jag ser det, sitt tydliga språk – men det är inte huvudpoängen här att försöka förändra individers och partiers positioner i frågan, och man behöver naturligtvis inte dela de uppfattningar jag delar med Burkett och Foster. För

att underlätta förståelsen av deras bidrag vill jag i stället ta tillfället i akt att översiktligt beskriva något av den debatt som har pågått under de senaste 20-30 åren i frågan – en debatt som oftast har gått den svenska vänstern spårlöst förbi. Detta för att öppna upp debatten och för att ge mer kunskapsgrund för oss när vi vill vässa våra försök att utforma vår kritik av kapitalismen och kamp för socialismen i ljus av de miljöhot som blir allt mer uppenbara och akuta.

Den gröna kritiken av Marx

Den mest grundläggande kritiken av Marx analys av kapitalismens rörelselagar, i relation till miljöproblematiken, kan sammanfattas i anklagelsen om ”prometheusianism” – en övertro på mänsklighetens möjligheter att ”gå bortom naturens gränser” och ”behärska naturen”. I sak sägs denna övertro vara en konsekvens av Marx tidsbundenhet vid 1800-talets ”utvecklingsoptimism”, men även – och än viktigare – en logisk defekt i själva den begreppsapparat, den värdeteori, som var grunden för Marx analyser. För att tydliggöra debattens förutsättningar kan anklagelsepunkterna mot Marx och hans efterföljare i detta sammanhang, för enkelhets skull, sammanfattas i följande punkter:

- (i) Marx teori är en produkt av 1800-talets materialism och utvecklingsoptimism, vilket har gjort att han, liksom den senare marxistiska teorin, har en alltför stark, ”teknocentrisk” tilltro till storskalighet och tillväxt. Mot detta har ekologismen ställt krav på småskalighet, lokal produktion, ”hållbar utveckling” och ”ekologisk balans”.
- (ii) Marx grundläggande teori om kapitalismen, ”värdeläran”, tar inte hänsyn till naturens gränser. Marx anklagas för att se naturen som en oändlig resurs.² Mot detta ställer ekologisterna uppfattningen att ”det finns bara ett jordklot”, och att nuvarande förbrukningsnivå av jordens ändliga resurser vida överstiger vad som är ekologiskt hållbart inför framtiden.
- (iii) Marx värdelära, som hävdar att endast arbete skapar (mer) värde, implicerar idén att naturen är utan värde och därmed är ”gratis”. Som en kritiker påpekat: ”Marx arbetsvärdelära ger inte naturresurser ett egenvärde”.³ Marx värdeteori är därför i grunden antiekologisk.
- (iv) Marxismen är i grunden en del av den ”modernistiska” Prometheusmyten, som ser frihet som att människan ”behärskar” naturen. Marxismen upprätthåller en dualism mellan människa (som behärskar) och natur (som ska behärskas), i stället för att se att människan är ”ett med naturen”. Därför riskerar det marxistiska frihetsidealet i förlängningen att legitimera totalitära, antipluralistiska och antiekologiska praktiker

och rörelser. Marxismen är därför en ”antropocentrism”, som håller människan för ”mer värd” än naturen (som ju anses utan egenvärde). Mot detta ställer man (i alla fall de mer radikala ”djupekologisterna”) sin slogan ”earth first!” (”jorden först”) – en ”ekocentrism”.

- (v) Marxismens sociala bas för frigörelse, arbetarklassen, blir allt mindre viktig för reell frigörelse från kapitalismen, och för att införa en hållbar utveckling i dess ställe. I ljuset av det *universella* miljöhotet förlorar klasspolitiken sin mening. Miljöproblematiken ses bäst som en *allmän utmaning* för hela (den industriella) världen att ändra sina livsmönster. Och rörelsen för denna förändring är inte främst arbetarrörelsen (vars livsstil i den industriella världen även den är antiökologisk) utan ”de nya sociala rörelserna”.⁴

Eko-marxistiska svar

De ekologiska utmaningarna mot Marx framkallade under slutet av 1980-talet och i 1990-talets början en mängd ”eko-marxistisk” och ”eko-socialistisk” litteratur.⁵ Några verk, som till exempel David Peppers *Eco-socialism: from deep ecology to social justice*, bidrog främst till att klargöra de övergripande skillnaderna och beröringspunkterna i ekologismen och marxismen, både i teori och i termer av social och idéhistorisk bas (Pepper menar att ekologismen har mycket gemensamt med anarkismen och postmodernismen).⁶ Men en mängd författare deltog också aktivt i försöket att ”göra marxismen ’grönare’”.⁷ Denna revidering gjordes dels för att uppdatera marxismen, så att den kan harmoniseras med ekologismen, dels för att underlätta en närmare dialog mellan ekologer och marxister å ena sidan och mellan de nya sociala rörelserna och arbetarrörelsen å den andra. Två av de mest inflytelserika och typiska analyserna i denna idétradition kommer från Ted Benton (ledande gestalt i ”the Red-Green Study Group” i England), vars uppsats *Marx and Natural Limits* fortfarande är något av nyckelverk för denna förståelse av problematiken och James O’Connor, som med ett antal böcker och i grundandet av tidskriften *Capitalism, Nature, Socialism* har skapat något av en eko-marxistisk skolbildning i frågan. Både i detaljer, analyser och målsättningar skiljer sig Bentons och O’Connors analyser åt – men en grundläggande sak har dessa eko-marxistiska svar gemensamt: skapandet av olika ”dualismer” i Marx, där den ene Marx ur ekologiskt perspektiv kritiserar för att sedan å den andra sidan kompletteras.

I Bentons ekologiska revidering av Marx *Kapitalet* tar sig denna ”dualism” uttryck i vad han menar är å ena sidan den materialistiske, ”naturalistiske” Marx med en förståelse av människa och natur som en organisk enhet (en bild som kommer till sitt kanske tydligaste

uttryck i *Ekonomisk-filosofiska manuskripten 1844* och *Den tyska ideologin* från 1845-46.) och som därför inser både människans och naturens begränsningar. Med detta undgår också Marx den kritik i ekologiskt hänseende som riktats mot honom, menar Benton. Men å andra sidan utvecklades Marx, i vad Benton menar var en ”utopisk överreaktion” på Malthus reaktionära befolkningsteori, i senare delar av sitt livsverk i mer ”socialkonstruktivistisk” riktning – där han framför allt övervärderade ”arbetets” och kommunismens möjligheter att ”förändra” naturen och överskrida dess lagar. Sammantaget, menar Benton, finns i Marx författarskap viktiga frön till en grundläggande ekologisk kritik av kapitalismen, framför allt i historiematerialismen och i naturalismen (som i sig innefattar alienationskritiken av kapitalismen), så länge vi också kritiserar Marx tendenser till socialkonstruktivism och inser arbetets och ”kommunismens” begränsningar i att överskrida ”naturens gränser”. Dock måste framhållas att Bentons revidering av Marx, trots den kritik den har fått utstå – vilken jag återkommer till – inte ska missförstås som en kapitulation till olika postmodernistiska, ”djupekologiska” perspektiv, som på senare tid figurerat även inom ”den breda vänstern”.⁸ Han är och förblir marxist. Som han själv påpekar:

[Jag menar] att det ekologiska förfallet är av central vikt politiskt, att dess huvudsakliga orsak är de specifikt kapitalistiska sociala och ekonomiska förhållandenas dynamik (inte ”industrialismen”, ”vinstbegäret”, ”moderniteten”, ”antropocentrismen”, ”vetenskapen” eller vad ni vill), att Marx och Engels historiematerialism är oundgänglig för varje adekvat teoretisk förståelse av den situation vi nu befinner oss i, att vetenskaplig och teknisk utveckling formas av de kapitalistiska klassförhållandena, att den omhuldade förhoppningen om ”hållbar utveckling” är ouppnåelig förutan en grundläggande och frigörande omvandling av det sociala och ekonomiska livet och så vidare.⁹

James O'Connor, känd för att ha bidragit till den ”nymarxistiska” kritiken av idén om ”den krisfria välfärdskapitalismen” med *The Fiscal Crisis of the State* 1973 och *Accumulation Crisis* 1984, har i sin eko-marxistiska revidering av Marx kompletterat sin tidigare marxism med en teori om vad han kallar ”kapitalismens andra motsättning”.¹⁰ O'Connor utgår således ifrån (förvisso sin egen omstridda tolkning av) Marx ekonomiska teori om profitkvotens fallande tendens, kristeori och värdelära, som han menar på ett riktigt sätt beskriver kapitalismens ”första motsättning” – kapitalismens ”överproduktionskriser”. För att analysera kapitalismens tendens till miljöförstöring och dess inre antiekologiska logik vill dock O'Connor komplettera Marx analys med ett teoretiserande kring den ekologiska frågan som

en ”kapitalismens andra motsättning” – som i dess nuvarande form saknas. Denna andra motsättning är, enligt O’Connor, delvis intern och delvis extern det kapitalistiska systemet; den manifesterar sig som en underproduktionskris, likviditetskris och brist på kapital, som en ”knapphet”; och till slut frambringar den nya aktörer för progressiv social förändring i ”de nya sociala rörelserna” – inklusive miljörörelsen.

Kapitalismens andra motsättning består, enligt O’Connor – under inflytande av Karl Polanyis begrepp om kapitalismen som grundad på ”fiktiva varor” – i att kapitalet behandlar sina egna ”produktionsförutsättningar”: naturen, arbetskraften, ”det urbana rummet” (kommunikationssystem till exempel) *som om* de vore varor (ofta utan kostnad) fastän de inte är det i genuin mening. Kapitalismen har således en inre logik att ”exploatera” naturen utan gränser, eftersom den kan förvaruliga naturen, inklusive det urbana rummet, till låg eller till och med ingen kostnad (kapitalet betalar ju inte naturen lön, precis). Denna expansiva kraft hos kapitalet stöter dock på sina ”naturliga” begränsningar i en oundviklig ”underproduktionskris” – analogt med Marx beskrivning av överproduktionskrisen. O’Connor konstaterar att: ”kombinationen av de kapitalistiska produktionsförhållandena och produktivkrafterna förintar sig själv genom att förhindra och förstöra snarare än att reproducera sina egna förutsättningar”.¹¹

Miljöhotet genereras således av kapitalismens motsättningar och kan *direkt* relateras till kapitalismens funktionssätt – *men* i en ny ”andra motsättning”. Här finner också O’Connor nya politiska vägar, ty med hans analys finns det två alternativa vägar till socialism: en över den första motsättningen (arbetarrörelsens kamp mot kapitalet) och en över den andra (de nya sociala rörelserna). På denna bas menar O’Connor att en gemensam antikapitalistisk och miljövänlig politisk praktik mellan marxister och ekologister borde kunna byggas.

Eko-marxismens begränsningar

Både Burkett och Foster har utarbetat den huvudsakliga kritiska analysen av de eko-marxistiska svaren på ekologismens utmaningar som formades under 1980- och 90-talen.¹² Denna kritiska analys har dels bidragit till en mer enhetlig och offensiv rehabilitering av Marx teorier som grunden för kritik av kapitalismens tendenser till miljöförstöring – dels har de båda därmed också bidragit till en djupare kritik av den nuvarande ekologismens begränsningar både som teori och politisk praktik. Burkett har framför allt ägnat sig åt att korrigera många av de missförstånd av Marx, som han anser ligger bakom både den ekologistiska kritiken och eko-marxistiska korrigeringarna av honom, för att därpå komma fram till en nydanande tolkning av Marx vision av kommunismen, medan Foster i sin tur

främst idéhistoriskt har försökt påvisa hur Marx utformade sina teorier, hela tiden med det vi i dag skulle kalla ekologiska perspektiv på kapitalismen, samt dess upphävande i och med kommunismen. Till viss del utformar också de båda sina analyser som kritiker av Benton och O'Connor respektive.

Burkett har i kraftiga ordalag kritiserat Benton för vad han ser som en falsk uppdelning mellan ”den naturalistiske” Marx och ”den socialkonstruktivistiske” Marx.¹³ Burkett framhåller att för Marx är *värdeproduktionen* både en materiell och en social verklighet – inte det ena *eller* det andra, utan båda. Naturen är en nödvändig förutsättning för all varuproduktionen i termer av varans *bruksvärde*; och även om en varas *värde* (som är den *sociala* relationen i produktionen uttryckt i varan) *är* en social konstruktion i den mening att ingen vara ”av naturen” *har ett värde*, utan den får ett värde ”socialt” som produkten av alienerat arbete, betyder detta inte att det kan finnas värden utan bruksvärden. Tvärtom menar Burkett att Marx värdelära just går ut på att visa hur denna motsättning mellan *värdet* och *bruksvärdet* med nödvändighet, *under kapitalismen*, leder till *värdets* (det alienerade arbetets produkt – kapitalets) dominans över *bruksvärdet*, till kapitalets makt och ”exploatering” av både människa och natur.¹⁴ Som Foster i sammanhanget också har belyst, är den ”skilsmässa”, då de omedelbara producenterna en gång skiljdes från sina produktionsbetingelser (kapitalismens själva historiska förutsättning), samtidigt det han kallar ”a metabolic rift” (på svenska ungefär: ”ett brott i ämnesomsättningen”) mellan människa och natur.¹⁵ Det är denna *alienerade* förutsättning, som *under kapitalismen*, leder till att produktion endast kan ske om människan, nu en gång skiljd från naturen, ”återerövrar” och ”behärskar” den. I konkurrensen är all produktion och allt arbete en (tillfällig) ”erövring”.

Synnerligen kortfattat kan man därför sammanfatta Burketts huvudkritik av Marx kritiker, inklusive Benton, med argumentet att de, genom sin grundläggande oförståelse av Marx analys, ger Marx skulden för det som de borde ge *kapitalismen* skulden för. *Det är alltså kapitalismen*, inte Marx, som är ”teknocentrisk”, som inte ger naturen ett ”egenvärde”, som behandlar den som om den vore en ”gratis”, oändlig resurs, och så vidare. Dessa brister är inte brister i Marx analys i *Kapitalet* utan i det system som han där analyserar – den kapitalistiska varuproduktionen. Med sin udd riktad mot Benton skriver Burkett: ”Att tillskriva ahistoriskt definierade ’naturens yttersta gränser’ ’ansvar’ för globala miljö- och befolkningsproblem är att ge naturen skulden för problem som genereras av ett specifikt socioekonomiskt system”.¹⁶ Burkett har dock gjort sitt absolut största bidrag till en marxistisk kritik av kapitalismens klassamhälle och miljöförstöring i sin analys av Marx vision av kommunismen. Denna har presenterats i boken *Marx and Nature: A Red and Green Perspective* och han förklarar dess

grunddrag i den intervju som finns i detta nummer av *Socialistisk debatt*. Jag kan inte gå närmare in på det här, bara hänvisa till texten, med uppmaningen att läsa Burketts bok.

Vad gäller begränsningarna i O'Connors analys, påpekas en del av dem i Fosters text. Det gäller framför allt kritiken av att han skiljer på *två* motsättningar, när, hävdar Foster, den andra (miljöhotet) inte ens analytiskt, än mindre socialt, kan skiljas från den första (den mellan arbete och kapital). Fosters kritik talar i mångt och mycket för sig själv – han hänvisar också till sitt eget huvudverk i frågan om Marx syn på ekologi och kapitalism: *Marx's Ecology* – och jag kan bara rekommendera den med. Här ska jag dock passa på att gå igenom några ytterligare kritikpunkter som har riktats mot O'Connor i frågan.¹⁷

För det första kan man rikta kritik mot den idé om ”fiktiva varor”, som O'Connor har som grund för sin analys. Uppdelningen i sig är djupt problematisk, för *inga* ting som idag är varor är annat än sociala konstruktioner (i produktionsrelationer – inte i huvudet, vill säga); det finns inga varor ”i genuin mening” att ställa emot ”fiktiva”. Att förvaruliga ett äpple eller en bok är inte mer ”genuint” än att förvaruliga arbetskraften och pengarna, även om det senare är långt mer förödande för mänskligheten. Det är utöver det synnerligen tveksamt att ”rummet”, framför allt det urbana rummet (transport, kommunikation etc.), inte skulle vara en vara ”i genuin mening”; allt från el, vattenledningar, internetkablar, järnvägar, broar etc., produceras ju som varor. Det är också svårt att se hur arbetskraften skulle kvalificera sig som en vara vars produktion kapitalet sätter gränser för (underproduktion). I själva verket är både ökad ”marknadfiering” av tiden till arbetstid på bekostnad av fritid såväl som global överproduktion av arbetskraft (arbetslöshet) den avgörande trenden i den globala kapitalismen av idag. Hälsoproblem och en kamp för individens hälsa existerar naturligtvis, men de kan knappast kvalificera sig som en ny motsättning, utan är lika erkänd som gammal i Marx beskrivning av relationen mellan arbete och kapital, mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden. Michael Lebowitz har också framhållit att arbetarrörelsen själv sedan länge bedriver en daglig kamp, mot kapitalets imperativ, för en ren miljö – framför allt i arbetet – som är intimt förknippad med kampen för socialismen; en kamp som idag utspelar sig med ökad intensitet i tredje världen, där kampen mot kapitalets degradering och exploatering av naturen omedelbart kopplas till de enskilda individernas väl och ve, kontra kapitalets.¹⁸ Burkett ger i sin intervju uttryck för samma uppfattning.

Detta leder fram till den kanske allvarligaste kritiken mot O'Connor sett i marxistiskt politiskt ljus: hans idé om ”två olika vägar till socialism” baserade på två olika sociala rörelser: arbetarklassen och de nya sociala rörelserna. *För en klass och en rörelse är inte samma sak*. Att tillhöra arbetarklassen (den första motsättningen) är inget frivilligt val, ingen

övertygelse eller livsstil. Att tillhöra de nya sociala rörelserna (den andra) däremot bygger just på individuella val och övertygelser (livsstil). Social klass och en social rörelse och dess självbild är inte nödvändigtvis samma sak. Men för att lyckas med sin sammankoppling har O'Connor en tendens att beskriva både arbetarrörelsen och de nya sociala rörelserna i idealistiska termer, som rörelser som på sin höjd delar samma slutmål, inte som rörelser baserade i en specifik klass.¹⁹ Sammantaget, som Burkett har framhållit i samband med sin kritik av Benton, har därför eko-marxisterna en tendens att "avsocialisera" naturen (se den som ett naturligt givet utillstånd) och "naturalisera" det sociala och därmed tömma de av kapitalismen genererade miljöproblemen på sitt kapitalistiska klassinnehåll. Det finns i eko-marxismen således klass och klassmotsättningar, visst, men inte just när det gäller naturen, miljön och ekologin.

Och som så mycket annat, som sägs vara allmänmänskliga fenomen och hot, drabbar även miljöförstörelsen "fattig" och "rik" synnerligen olika.

Några marxistiska tankespår om ekologismen

Men en kritisk analys av kapitalismens miljöförstörelse kan inte reduceras till ett defensivt försvar för Marx teoretiska position. Marxinspirerade perspektiv kan inte vinna mark bara genom att man visar att Marx har blivit missförstådd. Det krävs att man på hans teoretiska grund utarbetar en mer grundläggande och radikalare kritik av miljöförstörelsen som både innefattar och går bortom tidigare ekologism, och samtidigt antyder en positiv och praktisk väg ut ur problematiken. En väg som varken är nostalgisk, reaktionär eller begränsande, utan befriande. I sina analyser har också bland annat Burkett och Foster kommit att påvisa några av ekologismens begränsningar och egna fallgropar, utöver de grundläggande missförstånden av Marx teorier – samtidigt som de antyder teoretiska och praktiska vägar ut ur problematiken. Låt mig som avslutning peka på ett antal sådana marxistiska tankespår – inspirerade av den röd-gröna debatten de senaste 20 åren, så vitt jag nu känner till den.

Något förvånande kanske är att den ekologiska kritiken av Marx och av kapitalismen (så vitt den nu överhuvudtaget är en kritik av den) så tydligt har en tendens att återupprepa de "dualismer" mellan människa och natur som man kritiserar andra för. Tydligast kommer det fram i den ofta framförda bilden av miljöproblematiken som att människan "rubbar den ekologiska balansen". Förutom att det, så vitt jag vet, är problematiskt att överhuvudtaget beskriva ekologiska system i ständig evolution i "balans", så gör sig detta resonemang "... konstigt nog skyldigt till precis den slags dualism som man tillskriver projektet att behärska naturen. På något vis är människan *ensam bland alla andra arter* om att i aktiviteten att

omforma sin miljö vara ’onaturlig’.²⁰ Så i stället för en kritik av dualismen, så vänder ekologismen bara på förhållandet mellan människa och natur. Det sociala ställs mot det naturliga, vilket bortser från det faktum att människan är social på grund av sin natur och inte skild från den.²¹ Mot antropocentrismen sätter ekologismen bara en motsatt ’ekocentrism’, och medan kapitalismen försöker anpassa naturen till alienerade människobehov, vill ekologisterna bara i stället att människan blint ska anpassa sig efter ’naturens lagar’. Lagar som har en tendens att mystiskt tillskrivas ett naturligt urtillstånd då människan inte existerade och ’rubbade’ dess balans; något som bortser ifrån det enkla faktumet att ’den natur som föregick den mänskliga historien ... i dag inte längre existerar någonstans’ och att ’... det finns inte ett enda ting i min omgivning som inte bokstavligen är ett mänskligt [skapat] ting’.²² I dag är även ’naturreservat’ i högsta grad en mänsklig skapelse, det landskap vi möter är ett ’kulturlandskap’. Mot villfarelsen att ’människan vet bäst’ i förhållande till naturen, ställer man bara i stället idén att ’naturen vet bäst’, vilket i sig är en naturlistisk form för alienation. Ekologismen riskerar således att bli *ett reaktionärt svar* på kapitalismens miljöförstöring, medan utmaningen för vänstern (och för mänskligheten i stort) är att finna progressiva och befriande svar på den ekologiska krisen.

Mycket enkelt kan man säga att den avgörande skillnaden mellan ekologismen och den marxistiska ekologiska teori, som bland annat Burkett och Foster håller på att utarbeta, är att ekologismen främst ställer krav på att människans förhållande till ’naturen’ och ’individens livsstil’ förändras. Därför är man också relativt neutral i förhållande till kapitalismens sociala produktionsrelationer (och även marknaden) och reducerar sin kritik till ’förändrade konsumtionsmönster’, ’nolltillväxt’ och ’livsstilsfrågor’ – ofta i liten skala, inom naturens ramar.²³ Ibland förfaller den gröna rörelsen till och med till en tilltro till att ’använda marknadsmekanismen’ för att bekämpa miljöförstöringen. Något som Burkett och andra marxister vänder sig kraftigt emot. Så här målande beskriver Martin Spence det hela:

Utsläpp av växthusgaser sker därför att fossila bränslen är varor; liksom oljefälten och gasfälten och gruvorna varur de utvinns; och de rörledningar och transportsystem som distribuerar dem; och kraftstationerna, bilarna, husen och arbetsplatserna där de konsumeras; och – viktigast av allt – den arbetskraft som investeras i alla dessa lokaliteter. Global uppvärmning är slutresultatet av en lång kedja av varurelationer ... där vid varje steg individuella kapital under marknadens tryck tvingas växa och ackumuleras ... och bidrar således till omfånget och allvaret i miljökrisen i slutändan. Kyotoprotokollet kommer inget göra för att bryta denna kedja av orsakssamband. Allt det gör är att lägga till ytterligare en vara, och ytterligare en marknad, i slutet.²⁴

Marxistisk teori innefattar att miljöhotet endast kan mötas om vi i grunden fokuserar på de (alienerade) sociala relationer vi som *människor* ingår i under kapitalismen. Vår alienation till naturen – vilken har bidragit till illusionen att naturen ”gratis” kan ”erövrats” – är inte den första orsaken till miljöförstörelsen, utan en effekt av kapitalismens klassindelning i lönarbete och kapital. Problemet är inte främst att kapitalismen är ”miljöfientlig”, utan att den i grunden är ”människofientlig” – ”exploateringen av naturen” är en konsekvens av en samhällsordning som för sitt blodomlopp lever på ”exploateringen av människan”. Att vi under kapitalismen inte ”tar hänsyn” till naturen är konsekvensen av att vi under kapitalismen inte förmår, eller ens tillåts, ”ta hänsyn” till varandra som människor. Det är huvudorsaken även till miljöproblematiken. Problemet är inte människans vilja att ”behärska” naturen; problemet är snarare att vi människor under kapitalismen inte behärskar vår egen sociala organisation, som framstår som allt mer kaotisk och bortom vår kontroll (ett förhållande som i sig framkallar uppfattningen att det är ”naturens gränser” och ”de naturliga lagarna”, som är bortom vår kontroll). Miljöhotet utmanar inte så mycket människornas förhållande till naturen som deras (alienerade) förhållanden till varandra.

Slutsatsen blir därför att även miljöhotet kräver en total omvandling av dessa sociala relationer, kort sagt socialism. Och om socialismen är den oundgängliga förutsättningen (om än inte i sig en garanti) för det som ekologister kallar ”hållbar utveckling”, då förblir insikten att ”arbetarklassens befrielse måste vara dess eget verk” – socialismens oundgängliga premis – lika nödvändig i denna värld av allt mer akuta globala miljöhot, som den var då Marx och Engels formulerade den. Eller i Burketts slutord i boken *Marx and Nature*:

Om människorna vill utvecklas som naturliga varelser, måste de utveckla sig själva som sociala varelser, och uppnå en explicit socialisering av produktionens naturliga förutsättningar. Vi kan inte övervinna naturens nödvändigheter – vi kan inte erövra naturen; men vi kan heller inte bortse ifrån den medvetna, sociala och kumulativa karaktären i den mänskliga produktionen genom att fly in i en idealiserad, orörd natur som inte längre existerar. Utvecklingen av den mänskliga produktionen är inte längre förutbestämd av naturen som sådan. Så om vi vill leva med naturen, måste vi behärska vår sociala organisation.²⁵

Noter

¹ Som till exempel: ”Drömmen om kommunismen – det klasslösa samhället där staten dött bort och där alla får efter behov och arbetar efter förmåga – är en produkt av 1800-talets utvecklingsoptimism. Vänstern har

---

förhoppningsvis förstått idag att alla behov aldrig kan mötas och att naturens kretslopp sätter gränser som mänskligheten aldrig får överskrida om den vill leva vidare.” J. Lönnroth (1997) *Den tredje vänstern*, eget förlag, s 24.

² Se P. Burkett (1999a) Nature’s Free Gifts, *Capital & Class* 68, för sådana anklagelser mot Marx.

³ G. Carpenter, citerat ur Burkett (1999a), s 89.

⁴ Klasspolitikens minskande betydelse i ljuset av miljöproblematiken är ett huvudtema både i den post-marxism som fått sitt klaraste uttryck i E. Laclau & C. Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso; och i A. Giddens (1999) *Den Tredje Vägen*, Atlas; A. Gorz (1982) *Farväl till proletariatet*, Bokmotiv; Gorz (1994) *Capitalism, Socialism, Ecology*. Verso.

⁵ Förutom de verk av Ted Benton och James O’Connor som nämns nedan kan nämnas: E. Altvater (1993) *The Future of the Market*, Verso; K. Soper (1991) *Greening Prometheus: Marxism and Ecology*. I: P. Osbourne (red) *Socialism and the Limits of Liberalism*, Verso; R. Grundmann (1991a) *Marxism and Ecology*, Clarendon Press.

⁶ D. Pepper (1993) *Eco-socialism: From deep ecology to social justice*, Routledge.

⁷ Viktiga bidrag i debatten finns samlade i T. Benton (red) (1996) *The Greening of Marxism*, Guildford Press; M. O’Connor (1994) (red) *Is Capitalism Sustainable?*, Guildford Press.

⁸ Förutom Burketts kritik av Benton, som redogörs för nedan, kan nämnas, R. Grundmann (1991b) *The Ecological Challenge to Marxism*, *New Left Review* 193.

⁹ T. Benton (2001) Marx, Malthus and the Greens: A Reply to Paul Burkett, *Historical Materialism* 8, s 309.

¹⁰ För exempel på O’Connors viktigare eko-marxistiska analyser se J. O’Connor (1998) *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*, Guilford Press.

¹¹ O’Connor, citerat ur M. Spence (2000) *Capitalism Against Nature*, *Capital & Class* 72, s 85

¹² Förutom ett antal vetenskapliga artiklar utgör hittills P. Burkett (1999b) *Marx and Nature: A Red and Green Perspective*, St Martin’s Press; (2006) *Marxism and Ecological Economics*, Brill; J. B. Foster (2000) *Marx’s Ecology: Materialism and Nature*, Monthly Review Press; (2002) *Ecology Against Capitalism*, Monthly Review Press de bådas huvudverk i frågan om Marx och den ekologistiska kritiken av kapitalismen.

¹³ Se Burkett (1998a) A Critique of Neo-Malthusian Marxism: Society, Nature and Population, *Historical Materialism* 2; (1998b) Labour, Eco-Regulation and Value: A Response to Benton’s Ecological Critique of Marx, *Historical Materialism* 3. Dessa har givit upphov till en häftig polemik som återfinns i Benton (2001); P. Burkett (2001) Reply to Benton, *Historical Materialism* 8.

¹⁴ Dessa missförstånd och förväxlingar gällande skillnaden mellan *bruksvärde* och *värde* i varuproduktionen och i Marx analys av den är genomgående både för den ekologistiska kritiken av Marx och i den svenska vänsterns allmänna (brist på) förståelse av Marx ekonomikritik. För exempel på det första se Burkett (1999a) och på det senare, se D. Ankarloo (2007) *Trettio år utan Marx kritik av den politiska ekonomin*, (under utgivning för *Fronesis* 2008).

¹⁵ Foster (1999) Marx’s Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology, *American Journal of Sociology* 105:2.

¹⁶ Burkett (1998a), s 127.

¹⁷ Kritiken av O’Connor här bygger framför allt på M. Spence (2000); G. Strange (2000) *Capitalism, Valorization and the Political Economy of Ecological Crisis*, *Capital & Class* 72.

¹⁸ M. Lebowitz (1992) *Capitalism: How Many Contradictions?*, *Capitalism, Nature, Socialism* 3:3.

¹⁹ Spence (2000), s 102-107.

²⁰ S. Vogel, citerat ur Pepper (1993), s. 115.

²¹ Se vidare N. Geras (1983) *Marx and Human Nature: a Refutation of a Legend*, Verso; T. Eagleton (1996) *The Illusions of Postmodernism*, Blackwell, s 72-73.

²² Marx & Engels respektive S. Vogel, citerade ur Pepper (1993), s 108 och s 114.

²³ Åsikter som saluförs i K. Hermele (1995) *Ekonomerna, tillväxten och miljön*, Carlssons. En kort och översiktlig kritisk markering i frågan finns i D. Ankarloo (1996) *Kretsloppekonomi – ett alternativ för vänstern?*, *Zenit* 131.

²⁴ Spence (2000), s 102.

²⁵ Burkett (1999b), s 257.